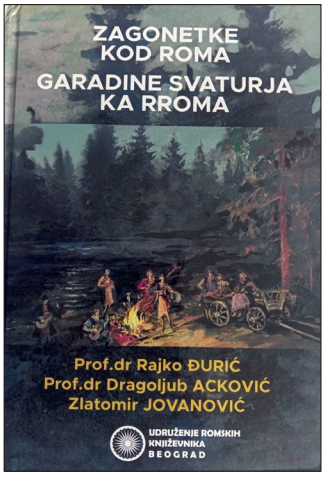
Научна критика
Review Essay

Коауторско издање ромских загонетака

Prof. dr Rajko Đurić, prof. dr Dragoljub Acković, Zlatomir Jovanović, *Zagonetke kod Roma / Garadine svaturja ka Rroma*. Beograd: Udruženje romskih književnika, 2022/2025,[2] 116 str.

Као коаутори нове, двојезичне збирке ромских загонетака чији је издавач Удружење ромских књижевника из Београда, наведени су, овим редоследом: Рајко Ђурић (1947–2020), Драгољуб Ацковић (1952–2025) и Златомир Јовановић. У импресуму нису наведена имена рецензената. Прво издање ове коауторске збирке (2022) штампано је у тиражу од 500, а друго (2025) – у 300 примерака, као пета књига у издавачевој библиотеци *Ромологија* (што се не помиње у издању из 2022). Збирка је у целини штампана латиницом, тако да је на левој, парној страни српски текст, а на десној, непарној, углавном исти текст на стандардизованом ромском језику.

Чак и летимичним прегледом ове коауторске збирке није тешко уочити да је у питању само ново издање збирке ромских загонетака Рајка Ђурића *Romane garadine alava. Ромске загонетке*, коју је давне 1980. године објавило Одељење језика и књижевности Српске академија наука (Ђурић 1980). Овај податак, међутим, нигде није наведен. Да би се разумео приређивачки поступак у новом коауторском издању, неопходан је кратак осврт на прво издање, оно из 1980. године, на које ће се у наставку референсати као на Академијино.

Збирка ромских загонетака Рајка Ђурића примљена је за штампање 24. априла 1979. у Одељењу језика и књижевности САНУ, у серији *Балканске народне умотворине*, чији је уредник био академик Војислав Ђурић, као друга књига. У првој књизи из ове серије која садржи турске загонетке (Ђукановић, Рајковић 1980) објављен је уводни текст Војислава Ђурића „О балканским народним умотворинама“ (са преводом на француски језик), који објашњава генезу реализације

колекције балканских умотворина, од којих је „балканске“ загонетке (али – само несловенске) требало да буду само један сегмент. Нажалост, ова идеја касније није реализована у целини, нису објављене планиране мађарске загонетке (остаје отворено питање да ли су оне и „балканске”), а од планираних грчких загонетака објављене су само византијске, и то тек 1986. године, као последња монографија у овој серији. Наведена су и приређивачка начела која важе за целу серију: приоритет приликом избора имају „естетска вредност умотворина“ и „историјски значај мотива“. Текстове изабраних изворника требало је припремити „с највећом верношћу, али данашњим правописом“. Коментари уз одабране фолклорне текстове требало је да садрже „библиографске податке о извору одакле је текст узет, податке о варијантама из главних штампаних збирки, о постојећој литератури, као и напомене потребне за поимање текста“. На крају, било је неопходно приложити библиографију ексцерпираних збирки и библиографију релевантних научних радова.

За разлику од свих других збирки загонетака објављених у овој серији, збирка ромских загонетака Рајка Ђурића не садржи библиографске податке о изворима из којих су загонетке преузете, нити податке о постојећим варијантама: у Ђурићевом „Предговору“ стоји да пре ове збирке у Југославији није била објављена ниједна ромска загонетка, што није у потпуности тачно јер су пре Рајка Ђурића неколико ромских загонетака објавили Тихомир Р. Ђорђевић и Раде Ухлик. На основу ових уводних података произлазило је да је збирка у целини нова, фолклорна теренска грађа, прикупљена од Рома Гурбета на терену Србије. У „Предговору“ (стр. 7–8) стоји и кратка белешка „О досадашњем испитивању ромских загонетака“, у којој се само помињу збирке Хајнриха Влислоцког[1] из 1899. године (наведена година је погрешна јер је ова збирка загонетака Рома из Трансилваније објављена само на немачком језику 1890. године, уп. Wlislocki 1890), затим коауторска збирка загонетака велшких Рома Роберта Печа и Џона Семсона из 1912. и збирка загонетака молдавских Рома (вероватно групе Урсара) Георгија Кантје (Кантя 1970).

Ђурићев „Предговор“, осим поглавља „О досадашњем испитивању ромских загонетака“, има следећа, такође кратка поглавља: „Назив, предмет, начин и улога загонетања код Рома“, „Митско у загонеткама“, „Тајни знаци и варалице“ и „Загонетке у језику и језик у загонеткама“ (стр. 7–12). На крају монографије приложени су „Коментари“ (стр.

[1] Рајко Ђурић помиње и збирку Вилфрида Бонсака (Bonsack 1976), али је у питању антологија, односно избор ромских загонетака на немачком језику из збирке Wlislocki 1890.

77–80) и „Додатак“ (стр. 81–84), који чине два дела: „Празноверице“ и „Предања“ и регистри одгонетака (на ромском и на српскохрватском). Класификација загонетака урађена је по правилима предвиђеним за целу серију (укупно 213 плус 17 *питалица*), али садржи и текстове који нису традиционалне загонетке у ужем смислу речи, односно, у Ђурићевој терминологији, *тајне знаке* (18), *анаграме* (5) и *варалице* (21). Издање је двојезично, али тако да је лева страна оригинални текст на ромском, на у Србији уобичајеној ромској латиници, а са десне стране је превод на српски, ћирилицом.

Недоумице се јављају читањем ромског изворног текста када се испостави да су ромски примери на различитим ромским дијалектима, да гурбетски примери постоје, као што би се на основу увода и очекивало, али да знатан број загонетака ни на који начин не би могао да припада фолклору Рома са терена некадашње Југославије, а камоли Србије. Како су неке лексичке и морфолошке црте указивале на говоре велшких Рома, а неке на говоре Урсара, сравњивањем са грађом Семсона и Печа (1912) и Кантје (1970), показало се да 39 примера припада фолклору велшких Рома, а девет фолклору молдавских Урсара. Ухлик је ове примере објавио у делимичној транслитерацији, а неке је донекле адаптирао према гурбетском говору, са често непрецизним преводом и без икакве напомене о изворнику. Осим ових 48 загонетака, и знатан број других одступа од очекиваног гурбетског говора. Будући да су загонетке кратке фолклорне форме, без детаљне језичке анализе у овом тренутку се не може претпоставити њихово порекло.

Тек после овог сумарног али неопходног увода може се прећи на анализу савременог коауторског издања Академијине збирке из 2022. године (аутор овог приказа није користио најновије издање из 2025, за које претпоставља да је идентично). Разлике су уочљиве само на први поглед јер је оно у целини на латиници, а положај примера је обрнут (лева стана је на српском језику, а десна на ромском), тако да се стиче утисак да је у питању превод српских загонетака на ромски, а не обрнуто. Разлике постоје у метатексту на ромском језику. У двојезичном наслову првобитно је: *Romane garadine alava. Ромске загонетке*, док у коауторском издању гласи: *Zagonetke kod Roma. Garadine svaturja ka Rroma*. Стандардизација ромског језика је спроведена доследно кроз све наслове потпоглавља: „Prirodna sredina: o mezo“ (Ђурић 1980: 15) / „E naturako mezo“ (Đurić, Acković, Jovanović 2022: 23), „Biljni i životinjski svet: e čara, e kašta thaj e dživinipe“ (Ђурић 1980: 25) / „Votanimako thaj dživutrengo sundal“ (Đurić, Acković, Jovanović 2022: 23). Уредничке разлике између два издања постоје у поглављу „Човек“/„Manuš“ (назив овог поглавља није мењан). За разлику од првог издања, у коме постоји

20 загонетака (бр. 121–140), ово поглавље је у коауторском издању подељено у два дела: на поглавље „Čovek“ / „Manuš“ (само две загонетке, бр. 121 и 122) и на поглавље „Delovi tela / Kotora e truposke“, које је у првом издању третирано као потпоглавље, у складу са правилима успостављеним у серији Академијиних издања, и насловљено „E kotora šarireske“. Следећа поглавља: „Живот и смрт“ / „Trajo thaj o meripe“, односно: „Предмети“/„Šeja“ нису мењала име, идентична су у оба издања, а завршавају се примером под бројем 213.

У коауторском издању следи поглавље кога у Академијином издању нема: „Pitalice i zagonetke engleskih Roma“ / „E phučutne thaj e garadine svaturja ka anglikane Rroma“. Разлози за укључивање овог новог поглавља, са нумерацијом загонетака 214–240, објашњено је у следећој напомени (стр. 68–69):

> Romske zagonetke su rasprostranjene po čitavom svetu. U Velsu, živi jedan broj Roma koji dosta dobro govore maternji jezik. Oni zagonetaju na romskom. Njihove zagonetke, njih pedesetak, zabeležio je Džon Simson, a o njima je, koristeći Simsonov tekst pisao Robert Pedž. Mi želimo da iskoristimo tu mogućnost što ih imamo prevedene na srpski jezik, a preveo ih je Lazar Stojanović, da iste prezentiramo, a poneke analiziramo u ovom tekstu. Priredio: Prof. dr Dragoljub Acković.

У овом поглављу објављено је укупно 27 загонетака (стр. 69–75). Међутим, тих 27 „питалица и загонетака“ уопште нису ромске. Њих су коаутори заиста преузели из студије Роберта Печа (Petsch 1912), али из напомена у којима овај аутор (у поступку уобичајеном у фолклористици), наводи немачке (мекленбуршке)[2], енглеске[3] и шкотске[4] паралеле загонетака велшких Рома објављених у основном тексту своје студије (Petsch 1912: 253–255). Печ је коментарисао само 26 од укупно 50 објављених загонетака велшких Рома, али је уз неке навео више паралела из немачког, енглеског и шкотског фолклора. Приликом преузимања сложене транскрипције немачких дијалекатских примера Роберт Печ је био врло акрибичан, објавио их је са незнатним графичким грешкама. Редослед ових „ромских“ загонетака у коауторском издању следи редослед фолклорних паралела у Печовим напоменама. Дакле, 39 загонетака велшких Рома, транскрибованих са

[2] Wossidlo 1897.

[3] Halliwell 1858 (за проверу извора коришћено је доступно онлајн издање из 1844); Halliwell 1849.

[4] Најмање загонетака је преузето из шкотских збирки. Наиме, Печ је из збирке Chambers 1870 преузео само једну загонетку и још четири из збирке Gregor 1881.

ромског оригинала, преузето је у Академијино издање без индикације о пореклу, класификовано у одговарајућа тематска поглавља, а затим, без измене редоследа, преузето и у коауторско издање. Необичном коуредничком логиком, у њихово, коуредничко издање из 2022, као „загонетке велшких Рома" укључено је нових 27 загонетака у посебно, ново поглавље, али овог пута су загонетке преведене са изворног немачког и енглеског језика на српски језик, па затим и на стандардни ромски.

Следеће поглавље у оба издања садржи без промена опис 18 тајних ромских знакова („Tajni znaci" / „Šikajmako"), али се сада редни број текстова повећава за додатих 27 загонетака „велшких Рома" (ово поглавље обухвата текстове под бројевима 241–258).

Следеће поглавље у Академијином издању било је насловљено „Загонетке – питалице", што у другом издању није промењено, али јесте промењен ромски еквивалент: „Garadine alava – pučimata" > „Gardine (sic!) svaturja – phučutne". Ни ово поглавље се у свом садржају не разликује у оба издања, осим по промењеним редним бројевима (259–278). Из неког разлога су на крај овог одељка са загонеткама питалицама додате и три праве загонетке: две за денотат 'орах' и једна за денотат 'шљива на дрвету'. Све три загонетке се објављују и у поглављу у коме им је иначе место („Биљни и животињски свет"); тако се исте загонетке за 'орах' налазе под бројевима 66 и 276 и под бројевима 67 и 277, као и загонетка за 'шљиву', која је објављена под бр. 77 и 278 (све три су иначе преузете из Печове збирке). Стандардизовани ромски текстови ових дуплираних варијаната незнатно се међусобно разликују. Ове три загонетке, накнадно додате у поглавље о питалицама, нису наведене у регистру на крају књиге који је, очигледно, преузет из Академијиног издања јер не садржи ни попис денотата додатих 27 „велшких ромских" загонетака, па се и сви бројеви за загонетке питалице односе на бројеве из првог, Академијиног, а не из коауторског издања из 2022. у коме су штампане.

Поглавље насловљено „Анаграми" / „Anagramura" преименовано је у: „E anagramurja" и понавља пет примера анаграма – читаљки из Академијиног издања које се решавају као ојконими (*Осијек*, *Ниш*, *Лондон*, *Лесковац* и *Београд*). Редакторским превођењем на стандардизовани ромски у коауторском издању језичка игра се у следећа три примера изгубила (анаграми су означени болдом):

251. A**lon don** manušen. (**London**) / 281. Losaren dujem manušen. (O Londono)

252**. Lesko va c**ira izdral (**Leskovac**) / 282. Lesko vast crra izdral. (O Leskovco)

253. O xa**be o gra d**amut xala. (**Beograd**) / 283. O habe o grast dumut xala. (O Belgrado)

Последње поглавље: „Варалице“/„Xoxavde“ није мењало наслов и основни садржај али су, као и у свим другим поглављима, сви примери (бројеви 284–316) прилагођени стандардизованом ромском и додатно преведени на српски језик, што је у Академијином издању (Ђурић 1980) изостало вероватно због цензуре или аутоцензуре. У преводу на српски језик ромска опсцена лексика је замењена еуфемизмима и научним терминима. Колико је неумесно језички прилагођавати фолклорне текстове чија је суштина језичка игра (а у структури *варалица* обавезна је и рима), показују следећи стандардизовани примери (језичке промене су означене болдом):

274. Phen: gra! – Gra! – Xas mor rha! (Ђурић 1980: 73)

304. **Pen**: **Grasta**! – **Grasta**! – Xas **mrrni xa**! / Reci: Konji! – Konji! Pojedeš moj prdež. (Đurić, Acković, Jovanović 2022: 90–91)

282. Phen: ćireš! – Ćireš! – Kurav tut sasto breš! (Ђурић 1980: 74)

312. **Pen**: Ćireš! – Ćireš! – **Kuravtu** sasto **berš**! / Reci: Trešnja! – Trešnja! – Spavam s tobom preko cele godine! (Đurić, Acković, Jovanović 2022: 92–93)

И „Додатак“ у коауторској збирци је идентичан. За разлику од „Предговора“, он није преведен на ромски језик, а садржи, као и Академијино издање, два поднаслова: „Празноверице“ („О ватри“, „О грому и муњи“, „О киши“, „О коњу“, „О змији“, „О длану и прстима“ – с тим што је овај одељак подељен на два дела, па је други добио наслов: „O hiromantiji kod Roma“) и „Предања“, уз које је додат ромски термин: „Mothodima“ („Зашто су Роми проклети“, „Како су Роми постали свирачи и певачи“ и „Виолина“). Само уз „Предања“ у обе збирке стоји какав-такав податак о изворима: прво је забележено „у Македонији“, друго „у Србији“, а треће је преузето од Хајнриха Влислоцког.

Коауторско издање садржи бројне штампарске грешке, како на левој (српској) тако и на десној (ромској) страни збирке.[5] Ђурићев превод на српски језик у основи није мењан, осим повремено, у случајевима изостављања зареза (што се може објаснити грешкама у коректури) или лекторским грешкама, као што је то, на пример,

[5] Бројне коректорске грешке су недопустиве у издању које има претензије да „стандардизује“ фолклорне записе на локалним ромским говорима. Следи само неколико илустративних примера: Naštil *khćinende* te bešel, *khaćinende* ta ačhel… (стр. 23); E dej *ande* vađe *ande* kuna, *apl* o čhavo xuklo… (стр. 25); *Macikni* katar e sulum, majphari … (стр. 25); … pal ći dukhelpe ni šaj *astarelep*. (стр. 25); … ći e *čhaeja* e dades ći dikhen. (стр. 29); *Kakso* šero po šolo bajrol? (стр. 33); Save ćoxane *adne* phuv bajron? (стр. 35); *Tvatu* ande kali phuv! (стр. 87) итд.

непотребно додавање помоћног глагола у елиптичним реченицама паремиолошких текстова (на пример: Мало, меснато, од дрвета јаче. > Malo, mesnato, od drveta **je** jače).

Посебну, вишеструку трансформацију доживеле су преузете загонетке велшких Рома, чак и ако се занемаре проблеми са сложеном транскрипцијом текстова на овом говору са почетка 20. века. На пример, једно погрешно читање српског „превода" у примеру бр. 161. „Шта главом по авлији иде?" 'ексер у ципели', измењено је у: 161. „Šta **glasom** po avliji ide?", уз погрешан превод велшког 'vlija' – 'село' (< енг. village) који је остао: avlija. Тако се, због погрешног читања записа велшке загонетке за 'ексер у ципели': „Шта иде по селу главом на доле?" (превод аутора овог приказа) добило Академијино: „Шта главом по авлији иде?", односно, накнадно коауторско: „Šta glasom po avliji ide?"

39. Sō sī te jala k'ī vlija t'ō šērō talé? (Krafnī aré tī čīox.) (Petsch 1912: 251)

39. What goes to the village head downwards? (A nail in the shoe.) (Petsch 1912: 251)

161. So si te džala ki vlija t'o šero tale? (Krfni ari ti čiox.) (Ђурић 1980: 50)

161. Шта главом по авлији иде? (Ексер у ципели.) (Ђурић 1980: 51)

161. So **e krlesa po avlin džal**? (**O krafin ande tirax**) (Đurić, Acković, Jovanović 2022: 59)

161. Šta **glasom** po avliji ide? (Ekser u cipeli) (Đurić, Acković, Jovanović 2022: 58)

У неким примерима интервенције настале током процеса стандардизације изворног текста у целини мењају смисао загонетке: 179. „Ни кад сам пун, ни кад сам празан, сит нисам [...]" 'мех' > „Ni kad sam pun, ni kad sam prazan, **sit sam**." [...] Тако је промењена Ђурићева оригинална верзија из Академијине збирке: „Ni kana sem pherdo, ni kana sem čučo, me najsem čalo." [...] > „Ni kana sem pherdo, ni kana sem čučo, **čajlo sem**." [...]

Питања ауторских права, права издавача, издавачке етике, фолклористичке компетенције аутора, научног поверења, акрибичности, могућности накнадних исправки већ објављених дела, остају отворена после увида у коауторску антологију *Zagonetke kod Roma. Garadine svaturja ka Rroma*. Истраживачима језика фолклора са једне стране и методичарима наставе ромског језика и књижевности са друге остаје да одговоре на питање смисла превођења фолклорних дијалекатских текстова на стандардни језик и на то којој публици би

оваква издања могла бити намењена. Да ли тежак и веома сложен процес стандардизације ромског језика треба (и у којој мери) да обухвати и ромске фолклорне текстове? Одговор је свакако потврдан, али он не важи за целовите збирке иницијално конципиране као поуздан корпус са озбиљним научним претензијама.

Литература

Ђукановић, М. и Рајковић, Љ. (1980). *Türk bilmeceleri. Турске загонетке*, Београд: САНУ.

Ђурић, Р. (1980). *Romane garadine alava. Ромске загонетке*. Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности.

Кантя, Г. (1970). *Фолклорос романо*. Кишинев: Издательство „Картя молдовеняскэ".

Bonsack, W. M. (1976). *Unter einem Regenbogen bin ich heut gegangen*. Weimar: Gustav Kiepenheuer Verlag.

Chambers, R. (1870). *Popular Rhymes of Scotland*. Edinburgh and London.

Đurić, R., Acković, D. i Jovanović, Z. (2022). *Zagonetke kod Roma. Garadine svaturja ka Rroma*. Beograd: Udruženje romskih književnika.

Gregor, W. (1881). *Notes on Foklore of North-East of Scotland*. London: E. Stock.

Halliwell, J. O. (1849). *Popular Rhymes and Nursery Tales*. London: John Russell Smith.

Halliwell, J. O. (1858). *The Nursery Rhymes from England*, London: John Russell Smith.

Petsch, R. (1912). Fifty Welsh-Gypsy folk-riddles, *Journal of Gypsy Lore Society* n.s., V/4, 1912, 241–255.

Wlislocki, H. (1890). *Volksdichtungen der siebenbürgischen und südungarischen Zigeuner*. Wien: Verlag von Carl Graeser.

Wossidlo, R. (1897). *Mecklenburgische Volksüberlieferungen, Rätsel*. Wismar.

Биљана Сикимић / Biljana Sikimić
Балканолошки институт САНУ, Београд /
Institute for Balkan Studies SASA, Belgrade
E-mail: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs
https://orcid.org/0009-0004-1196-3651

Примљено/Received: 31. 5. 2026.
Прихваћено/Accepted: 2. 6. 2026.